

ВІДГУК

офіційного опонента Глеваського В.І. на дисертаційну роботу Руслана В'ячеславовича Соломонова «Селекційна цінність зразків ярої пшениці різних екотипів при внутрішньовидовій гібридизації з озимими сортами», подану на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук за спеціальністю 06.01.05 - селекція і насінництво

Актуальність теми. Результативність селекції багато в чому залежить від підбору пар для гібридизації. Цінність тієї чи іншої батьківської форми в селекційному процесі визначається через комбінаційну здатність, на основі якої можливо передбачити вірогідність передачі потомству позитивних ознак і властивостей. Оскільки господарсько цінні ознаки пшениці носять кількісний характер і характеризуються високим рівнем варіабельності, то інформація про загальну комбінаційну здатність, яка визначається адитивними ефектами генів, є надійним критерієм цінності батьківських форм. У багатьох дослідженнях зі самоzapильними культурами чітко доказаний позитивний зв'язок рівня варіанс загальної та специфічної комбінаційної здатності з урожайністю, адаптивністю до несприятливих умов довкілля та селекційною цінністю генотипів. У нащадків від схрещувань таких батьківських форм з'являються трансгресії за тими чи іншими ознаками. Ці ефекти закріплюються у процесі селекції і, отже, можуть служити критерієм для відбору перспективних генотипів.

Одним із важливих показників, що визначають стабільність урожайності пшениці озимої в основних зонах її вирощування, є рівень морозостійкості сортів. У сучасних генотипів спостерігається загальна тенденція – з підвищенням продуктивності знижується морозостійкість. Таким чином, створення сортів, які поєднують високі продуктивність і морозостійкість, є одним з головних завдань селекції. У зв'язку з низьким виходом озимих морозостійких генотипів з популяції яро-озимих гібридів, проблема поєднання високої продуктивності з морозостійкістю найбільш гостро постала за використання в селекції пшениці озимої ярих зразків.

Сутність методу підбору батьківських пар за екологічним принципом полягає в тому, щоб ознаки і властивості об'єднати в новому сорті у важливому для виробництва комплексі. Подібні схрещування, в силу глибоких генетичних відмінностей батьківських компонентів, дають можливість формувати гібридну популяцію з широкою мінливістю, в якій значно зростає ймовірність появи позитивних, з бажаними властивостями та ознаками трансгресій. Цим важливим і актуальним питанням присвячена дисертаційна робота Р.В. Соломонова.

Наукова новизна отриманих результатів. Уперше в умовах південної степової зони України були вивчені сорти пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження. Виділено зразки, що формують високу продуктивність, якість зерна і мають хороші адаптивні властивості до зональних умов для подальшої гібридизації їх з озимими сортами Селекційно-генетичного інституту – Національного центру насіннєзнавства та сортовивчення НААН.

Дістали подальшого вивчення питання особливостей добору в популяціях яро-озимих гібридів генотипів з достатньою зимостійкістю, стійкістю до різних захворювань і вилягання, продуктивністю й іншими цінними властивостями. Виділено константні типово озимі та пів-озимі генотипи, які мають основні параметри сорту даного регіону і є цінним вихідним матеріалом для селекції пшениці м'якої озимої.

Практичне значення отриманих результатів. Запропоновано зразки пшениці м'якої ярої, які є джерелами цінних властивостей і ознак, що дозволяють підвищувати продуктивність та якість зерна, а також стійкість до основних захворювань, зимостійкість, які рекомендовано використовувати в подальшій селекції пшениці озимої для умов південної степової зони України. Створені константні лінії для умов південної зони України мають високі адаптивні властивості й характеризуються підвищеною продуктивністю.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Дисертаційна робота є логічною та завершеною науковою працею, яка виконана на належному рівні. У роботі наведені результати власних досліджень здобувача щодо створення нового оригінального вихідного матеріалу пшениці м'якої озимої на основі вивчення та виявлення селекційної цінності окремих генетичних пулів та виділення з них кращих зразків пшениці ярої для внутрішньовидової гібридизацій з озимими сортами.

На основі проведених досліджень здобувачем сформульовані наукові положення, висновки і рекомендації для селекційної практики.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі автор дає досить ґрунтовний аналіз наукової літератури, висвітлено сучасний стан створення оригінального вихідного матеріалу пшениці м'якої озимої на основі вивчення та виявлення селекційної цінності окремих генетичних пулів, а з них кращих зразків пшениці ярої за внутрішньовидової гібридизації з озимими сортами. Викладено наукові підходи, за умов реалізації яких можливе ефективне застосування джерел цінних властивостей і ознак, що дозволяють підвищувати продуктивність та якість зерна пшениці, а також стійкість до основних захворювань, зимостійкість й подальшої цілеспрямованої селекції пшениці озимої для умов південної степової зони України.

Встановлено, що в практичній науковій роботі більше уваги слід приділяти дослідженням з підбору батьківських пар за генетичним принципом. Сутність цього методу полягає в теорії про те, що диференційовані між географічно і екологічно віддаленими формами ознаки і властивості можна об'єднати в новому генотипі у потрібній селекціонеру комбінації.

Визначено, що таке схрещування в силу глибоких генетичних відмінностей батьківських форм дає можливість формувати гібридну

популяцію з широкою мінливістю, в якій значно зростає ймовірність появи позитивних, але бажаних властивостей та ознак трансгресій.

У третьому розділі приведені результати вивчення колекції зразків пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження за комплексом ознак і властивостей. Це дало можливість використати виділені ярі зразки у селекції озимої пшениці у таких напрямках:

- для підвищення продуктивної кущистості кращими генетичними джерелами є сорти російського (Алтайский простор – 4,7), західноєвропейського (Triso – 4,4) і канадського (AC Superb – 4,5) пулів;

- хорошими джерелами за ознакою «довжина колосу» можуть служити сорти: Glen lea – 10,5 см, Харківська 30 – 9,8 см, Харківська 26 – 9,6 см, BABAX/LR39//BABAX – 9,5 см;

- за масою зерна з рослини – зразки російської (Алтайский простор – 3,1 г), канадської (Glen lea – 3,0 г) і мексиканської (BABAX/LR39//BABAX - 2,9 г, Trap1 – 3,0 г) селекції;

- за інтенсивністю накопичення сухої біомаси, особливо в кінці вегетації (фаза цвітіння - молочно-воскова стиглість) – Туріс (західноєвропейський пул), TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX (мексиканський пул);

- як джерело інтенсивності наливу зерна в період недостатнього зволоження – сорти Glen lea – 34,6 г (канадський пул), BABAX/LR39//BABAX – 30,3 г (мексиканський пул), Алтайский простор – 28,2 г (російський пул);

- для збільшення урожайності в якості ярого компонента в гібридизації з озимим сортом – сорти Jara і Triso (західноєвропейської селекції), Волгоуральская (російської селекції), TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX (мексиканської селекції).

Встановлено, що підзимовий строк сівби, особливо для ярих зразків, більш оптимальний і динамічний в умовах м'якої зими. Актуальним стає питання з використання у виробництві сортів дворучок м'якої пшениці, які б відповідали всім вимогам щодо сортів такого типу. Використання для такої цілі ярої пшениці є доцільним, адже підвищення середньої врожайності зразків ярої

пшениці у порівнянні між другим і третім строком у 2008 році було 1,62 т/га, 2009 – 0,96 т/га. Навіть в оптимальні роки яра пшениця не може сформувати урожай на рівні озимої або навіть дворучок.

У четвертому розділі: «Морозостійкість гібридів пшениці м'якої, створених за участі ярих зразків різного еколого-географічного походження» автор відзначає, що на рівень морозостійкості гібридних популяцій F_2 впливають як озимий так і ярий компонент батьківських форм. При чому підвищення рівня морозостійкості гібридних популяцій спостерігається після проведення перервного беккросу озимим типом пшениці.

Для отримання більш морозостійких ліній доцільно використовувати у гібридизації зразки російського, мексиканського і західноєвропейського походження. Однак, найбільший вихід морозостійких форм спостерігається у озимо-ярих гібридів за участі озимих сортів: Одеська 267, Кірія, та ярих зразків: Triso, Алтайский простор, TRAP1/BOW.

У п'ятому розділі: «Вивчення ліній пшениці озимої, створених на основі яро-озимих гібридів», автор стверджує, що кращими лініями з поєднанням оптимальної яровизаційної потреби та фотоперіодичної чутливості були лінії, отримані від комбінацій: Харківська 26 × Кірія, Triso × Куяльник, Triso × Кірія, Алтайский простор × Одеська 267, Волгоуральская × Вікторія одеська, Волгоуральская × Куяльник, TRAP1/BOW × Кірія, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ × Одеська 267, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ × Вікторія одеська.

Встановлено, що для рекомбінантних озимих ліній від яро-озимих гібридів найбільш важливими ознаками являються ті, які впливають на мінливість та особливості накопичення біологічного і господарського врожаю – походження ліній (генетичні ознаки і властивості ярого і озимого компонента схрещування) та генетично обумовлена висота рослин (наявність у генотипах генів короткостебловості).

Визначена селекційна цінність ярих сортозразків як донорів господарсько і біологічно цінних ознак і властивостей у селекції озимої пшениці та їх вплив

на характер формування біологічного і господарського врожаю у рекомбінантних озимих ліній від яро-озимих гібридів, яка значною мірою визначається географічним і генетичним походженням ярого компонента схрещування.

Досліджено, що для використання у селекційних програмах зі створення нових сортів пшениці м'якої озимої, адаптованих для умов Півдня України, найбільш ефективно використовувати ярі сортозразки селекції центральноамериканського (СІММУТ, Мексика) і західноєвропейського походження.

Сортозразки пшениці м'якої ярої можуть слугувати цінними генетичними джерелами високих показників якості зерна в селекції пшениці м'якої озимої. У гібридизації місцевих озимих сортів з ярими сортозразками кращими донорськими властивостями за показниками хлібопекарської якості зерна вирізнялися ярі сорти: Алтайский простор, Волгоуральская, Triso, BABAX/LR39//BABAX. З яро-озимих гібридів за участі вказаних зразків виділені трансгресивні рекомбінантні лінії, які мають високі показники якості зерна. Кінцевий результат рекомбіногенезу і вихід цінних генотипів у значній мірі залежить від генетичних особливостей озимого компонента схрещування.

Дані положення і висновки обґрунтовані експериментальним матеріалом, викладених у приведених розділах дисертації.

Рекомендації для селекційної практики. У селекції пшениці м'якої озимої використовувати наступні ярі зразки: для підвищення продуктивної куцистості – Алтайский простор, Triso AC Superb; за ознакою крупності колоса – Glen lea, Харківська 30, Харківська 26, BABAX/LR39//BABAX; за масою зерна з рослини – Алтайский простор, Glen lea, BABAX/LR39//BABAX, Trap1; за інтенсивністю накопичення сухої біомаси – Туріс, TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX; за інтенсивністю наливу зерна в період недостатнього зволоження – Glen lea, BABAX/LR39//BABAX, Алтайский простор; для збільшення врожайності в якості ярого компонента в гібридизації з озимим сортом – Jara і Triso, Волгоуральская, TRAP1/BOW і BABAX/LR39//BABAX.

Залучати в селекційний процес високопродуктивні озимі лінії, одержані від яро-озимих гібридів за гібридизації Triso × Одеська 267, Triso × Вікторія од., Triso × Куяльник, Triso × Кірія, Алтайський простор × Одеська 267, Волгоуральская × Куяльник, ВАВАХ/LR39//ВАВАХ × Одеська 267.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Основний текст дисертації викладено на 144 сторінках машинописного тексту (комп'ютерний варіант), складається із вступу, 5-ти розділів, висновки, пропозиції селекційній практиці, містить 7 рисунків і 40 таблиць. Список використаних джерел включає 273 найменувань, в тому числі, 18 латиницею.

Назва роботи відповідає її змісту. Основні її положення опубліковані в 16-ти наукових працях, із них 5 статей у спеціалізованих виданнях і 11 тез доповідей на наукових конференціях.

Мова дисертації - українська літературна. Технічне оформлення дисертації відповідає загальноприйнятим вимогам.

Робота виконана на основі польових досліджень, дані яких опрацьовані з використанням загальноприйнятих методів досліджень з питань селекції і насінництва.

Однак у роботі є певні недоліки.

Вступна частина.

1. У науковій новизні отриманих результатів написано: «Дістали подальшого розвитку питання особливостей добору...», на мою думку бажано було сформулювати «Дістали подальшого вивчення питання особливостей добору...».

2. На ст. 21 приводяться літературні дані науковців і згадується прізвище академіка Лук'яненка П. П. без посилань на список літературних джерел.

Розділ 1.

3. Нумерація посилань на список літературних джерел починається з п'ятого номера.

4. На ст. 26 під номером вісім згадується робота академіка Лук'яненка П. П., а в списку використаних джерел під цим номером інше прізвище.

5. На ст. 27 згадується прізвище С. П. Лифенко за номерами 2-4, а в списку використаних джерел це прізвище вказано за номерами 3-4.

6. На ст. 27 приводяться результати досліджень М. А. Литвиненко без зсилки на літературні джерела.

7. На ст. 32 також іде перелік науковців і приводяться їхні результати досліджень без посилань на літературні джерела.

Розділ 2.

8. Назва розділу «Умови, матеріал і методика проведення досліджень» у дисертації не співпадає з назвою розділу в авторефераті.

9. У підрозділі 2.3 наведено характеристику досліджуваних сортів пшениці, але відсутні посилання на літературні джерела.

Розділ 3.

10. Назва розділу «Вивчення колекції пшениці м'якої ярої різного еколого-географічного походження за комплексом господарських та біологічно цінних ознак і властивостей» у дисертації не співпадає з назвою розділу в авторефераті.

11. Кількість сортів українського генетичного пулу в тексті вказано 16, в таблиці їх кількість 15.

12. Кількість сортів російського генетичного пулу в тексті вказано 17, в таблиці їх кількість 16.

13. У тексті на ст. 83 написано, що вивчалось 88 зразків ярої м'якої пшениці різного еколого-географічного походження, якщо порахувати по таблицях 3.1-3.5 то виходить загальна кількість зразків 84.

Розділ 4.

14. Назва розділу «Морозостійкість гібридів пшениці м'якої, створених за участі ярих зразків різного еколого-географічного походження» у дисертації не співпадає з назвою розділу в авторефераті.

Розділ 5.

14. У назві рисунків 5.1 і 5.2 необхідно вказати роки досліджень.

15. Таблиця 5.11 занадто перенасичена цифровим матеріалом.

Загальний висновок про роботу. Оцінюючи дисертаційну роботу Руслана В'ячеславовича Соломонова «Селекційна цінність зразків ярої пшениці різних екотипів при внутрішньовидовій гібридизації з озимими сортами», в цілому, вважаю, що вона є завершеною, виконаною самостійно науковою працею на актуальну тему, яка присвячена теоретичному узагальненню і новому вирішенню наукового завдання, що полягає у створенні нового оригінального вихідного матеріалу пшениці м'якої озимої на основі вивчення та виявлення селекційної цінності окремих генетичних пулів та виділення з них кращих зразків пшениці ярої для внутрішньовидової гібридизації з озимими сортами. Здобувач критично проаналізував відомі літературні джерела та отримані експериментальні дані, проявив уміння узагальнювати і робити обґрунтовані висновки.

Дисертаційна робота написана і оформлена у відповідності з вимогами МОН України щодо написання кандидатських дисертацій, зміст її відповідає спеціальності 06.01.05 - селекція і насінництво, а її автор Соломонов Руслан В'ячеславович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук.

Кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри генетики,
селекції і насінництва
сільськогосподарських культур Білоцерківського
національного аграрного університету

18.09.2019 р.

Підпис В.І. Глеваського засвідчую
Начальник відділу кадрів

В.І. Глеваський

Д.В. Ромасишин